

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

A Comparative Analysis on the Free Market and Islamic Economy

Kazancı, Fatih

November 2016

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/78304/>
MPRA Paper No. 78304, posted 18 Apr 2017 05:42 UTC

SERBEST PİYASA EKONOMİSİ VE İSLAM EKONOMİSİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Fatih KAZANCI*

Önsöz

Sosyalizmin çökmesi ve kapitalizmin sürekli sorun üreterek krizlere sebebiyet vermesi nedeniyle İslam ekonomik sisteminin bir alternatif sistem olup olmayacağı son yıllarda gündemi meşgul etmektedir. İslam ekonomisinin taşıdığı özellikler itibariyle hangi ekonomik sisteme daha yakın olduğu ise tartışma konusudur. İslam ekonomisinin taşıdığı özellikler incelendiğinde serbest piyasa ekonomisi ile benzeştiği ise bilinen bir gerçektir. Bu çalışmada İslam ekonomisi ile serbest piyasa ekonomisi çeşitli özelliklerine göre incelenmiş olup aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Ekonomisi, Serbest Piyasa Ekonomisi, Liberalizm

A COMPARATIVE ANALYSIS ON THE FREE MARKET AND ISLAMIC ECONOMY

Abstract

Whether Islamic economic system an alternative system in recent years occupy the agenda because of continuous problems of the crisis of capitalism and the collapse of socialism. Which carries the characteristics of Islamic economics as it is closer to the economic system it is under debate. In the similar features when examined with a free market economy is a known fact that the characteristics of Islamic economics. In this article, the Islamic economy with a free market economy is examined according to various characteristics have been studied to reveal the similarities and differences between them.

Key Words

Islamic Economy, Free Market Economy, Liberalism

* İZÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisinin çeşitli başlıklarda karşılaştırılması. Sh22

I. GİRİŞ

Kapitalizmin son evresi olan liberal devlet politikalarının uygulama sahasının adı serbest piyasa ekonomisidir. Uzun liberal ekonomik uygulamalardan sonra belirli periyotlarla tekrarlanan ekonomik ve sosyal krizlerin en büyüklerinden olan 1929 Büyük Buhran'ından sonra devletçi Keynesyen politikalarla her ne kadar liberal politikalar bir kesintiye uğrasa da 1980'lerden sonra neo-liberalizm adıyla yeni bir serbest piyasa modeli olarak çoğu ülkenin ilgi ve uygulama alanına girmiştir.

İslam ekonomisi ise tüm ilhamını Kur'an ve sünnetten alarak çağlar boyunca uygulama alanı bulmuştur. İslam ekonomisi çok farklı kültür ve medeniyetlerde farklı uygulamalar halinde kendisini göstermiş olsa da genel anlamda bir bütünlük ve tutarlılık arz etmiştir. 2008 krizinden sonra reel ekonomiyi destekleyen ve türev piyasalar gibi yüksek risk ve belirsizlik içeren yapılardan uzak olan İslam ekonomi ve finansının krizlere çare olabileceği fikri henüz tazeliğini korumaktadır.

İslam ekonomisinin bir serbest piyasa ekonomisi olup olmadığı yönündeki tartışmalar ise son yıllarda yoğunlaşmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin özellikleri ile İslam ekonomisinin özellikleri bazen birbirlerine paralel olup bazen de aralarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu özellikler her iki sistemin insana ve topluma bakış açılarıyla birlikte bazen benzeşmekte bazen de farklılaşmaktadır.

Çalışmada her iki sistemin özellikleri üzerinde ayrıntıları ile durulmuş ve karşılaştırmalarla birbirleri arasındaki uyum ve zıtlıklar ortaya konulmaya çalışılmış olup genel anlamda, "İslam ekonomisi bir serbest piyasa ekonomisi midir?" sorusuna cevap aranmıştır.

II. SERBEST PİYASA EKONOMİSİ:

Serbest piyasa ekonomisi, esas itibariyle özel teşebbüs ve serbest rekabete dayanan, kaynakların dağılımında yine esas itibariyle fiyat mekanizmasının ve dünya fiyatlarının hüküm kılındığı ve devlet müdahale ve yatırımlarının asgari düzeye indirildiği ve kamu sektörünün GSMH içindeki payının düşürüldüğü, kamu yatırımlarının ise daha ziyade alt yapıya hasredildiği bir ekonomik sistemdir (Çiftlikli, 1993). 1980'ler kamu politikalarının Keynesyen yaklaşımdan piyasa ekonomisine dayalı yaklaşımlara doğru kaydığı yıllar olmuştur. Politik rejimlerine veya sosyoekonomik gelişmelerine bakmaksızın birçok ülke, kamu kesimini küçültme ve piyasa ekonomisini güçlendirmeye yönelik tedbirler almışlardır (Sezgin, 2010).

David Hume, aklın bireysel fayda peşinde koştuğu, kendiliğinden düzenin en adil düzen olduğu ve devletin buna asla karışmaması gerektiği, faydacılık ve özgürlüğün insanın doğası olduğunu savunmuştur. Adam Smith'in insanın çıkarları peşinde koşarak toplumsal çıkarı artırdığı, doğal düzenin en özgür düzen olduğu, devletin iç ve dış güvenlik görevleri dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiği görüşleri; Jeremy Bentham'ın devletin amacının bireysel çıkarı arttırmak olduğu, özgürlük olmadan fayda, fayda olmadan ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlük olmadan mülkiyet, bunların hepsi olmadan da mutluluk olmayacağı

düşünceleri ve J.Stuart Mill'in devleti ve ahlâkı, hazzın belirlediğini, en büyük hazzın özgürlük olduğunu, devletin de amacının bu hazzı maksimize etmek olduğunu söylemesi liberal düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Herbert Spencer, en uygun olanın ayakta kalmasını sağladığı için sosyal ayıklanmayı, "laissez faire"i, rasyonel bireyi savunarak liberalizme katkıda bulunmuştur. Benjamin Constant, basında, dinde, ekonomide, mülkiyette kısaca her şeyde azami özgürlüğü savunmuş liberalizm ile doğrudan katılımı birleştirmeye çalışmıştır. Alexis de Tocqueville de liberalizm ile demokrasiyi özdeşleştirip birbirinin olmazsa olmaz şartı olarak göstermiş, tarihin amacının özgürlük ve eşitliği gerçekleştirmek olduğunu savunarak liberalizmin günümüzde anlaşılan temel ilkelerinin belirginleşmesine katkıda bulunmuştur.

Piyasa ekonomisinde temel iki unsur; "laissez faire", bırakınız yapsınlar ve sistemin kendiliğinden işlediğini ifade etmek içinde "görünmez el" teorileri geliştirilmiştir. Sistemin temel itici gücü de almaya ve satmaya istekli olanların karşılıklı eylemleri sonucunda beliren fiyat sistemidir. Piyasa sistemi ortak çıkarlara değil herkesin karşılıklı tek tek çıkarlarının uzlaştırılmasına dayanır (Mises, 1956). Serbest piyasa ekonomisini daha iyi anlamak açısından M. Umer Chapra'nın farklı bir bakış açısıyla ortaya koyduğu şu tanımlaması önemlidir; "piyasa sistemi, piyasa güçlerinin sosyal huzura bağlı olarak şahsi çıkarı korumada yeterli olduğunu iddia ederek önemli ahlâki konulardan ve sosyo-ekonomik adaletten kaçınmaktadır" (Chapra, 1993).

A. Serbest Piyasa Ekonomisinin Özellikleri:

1. Serbest Piyasa Ekonomisinde Özel Mülkiyet Hakları

Serbest piyasa ekonomilerinin ilk özelliği toplumdaki maddi varlıkların; özel kişilerin ve onların kurdukları özel ortaklıkların ve kuruluşların mülkiyetinde olmasıdır. Özel mülkiyet hakları mülk sahibine mülkiyete konu maddi varlıkları, toplum çıkarlarına aykırı olmamak kaydıyla istediği gibi kullanma ve kontrol etme hakkı verir. Özel mülkiyetin ayrılmaz bir parçası miras hakkıdır (Ünsal, 2004).

Bireycilik bir öğreti olarak bireyi ve onun psikolojik eğilimlerini toplumun iktisadi örgütlenmesinin gerekli temeli olarak görür, bireylerin eylemlerinin toplumun iktisadi örgütlenmesi için yeterli görür, sosyal ilerlemeyi birey aracılığıyla ona kendini gerçekleştirmesi için her şeyi sunarak gerçekleştirmeyi arar. Bunun için iki kurumun gerekliliğine inanır: İktisadi özgürlük ve özel mülkiyet. Her bireyin farklı yeteneklere sahip olduğuna ve bu yetenekleri diğerleriyle rekabet içinde geliştirmesine izin verilmesi gerektiğini savunur. Bir sistem olarak bireycilik iktisadi özgürlük, iktisadi ve sosyal rekabet ve özel mülkiyet sistemidir (Özel, 1994).

Piyasa ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliği altındaki iş bölümü sosyal sistemidir. Mülkiyet haklarıyla birlikte bütün birey haklarını tanıyan bütün mülkiyetin tek tek bireylerce paylaşıldığı bir sistemdir. Özel mülkiyetin olmadığı bir sistem piyasa ekonomisi sistemi değildir (Tayyar ve Çetin, 2013).

2. Serbest Piyasa Ekonomisinde Teşebbüs ve Seçim Özgürlüğü

Serbest piyasada özgürlük, bireylerin ve özel firmaların piyasa mekanizması vasıtasıyla diledikleri seçimi yapma imkânına sahip olmalarıdır. Teşebbüs özgürlüğü, bir firmanın kaynakları kullanarak mal üretme ve satma konusunda dilediği gibi davranması ve bu hakkın hükümet veya diğer firmalar tarafından engellenmemesi anlamına gelir. Seçim özgürlüğü ise tüketicilerin kaynakları ve kaynaklardan elde ettikleri gelirleri diledikleri gibi kullanma hakkına sahip olmalarıdır. Bu özgürlüklerin ayrılmaz bir parçası sözleşme yapma ve kurum-ortaklık kurma özgürlüğüdür (Ünsal, 2004).

Liberalizmin özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük bireyin dışardan gelen bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesidir. Birey davranışlarına müdahale edilmediği oranda özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise özgürlüğü de o oranda geniştir. Burada özgürlük “bir şeyden özgürlüktür”, “bir şeye özgürlük” değildir. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil onun dış zorlamalara ve baskılara maruz kalmamasıdır (Yayla, 1992).

Liberalizme göre bireyin özgürlüğüne yönelebilecek en büyük tehdit devlettir. Devletin bireylerin özgürlüğünü hiçe sayan, yok eden bir despot olması önlenmelidir. Bunun da yolu devletin birey için var olduğuna inanmak ve onu sınırlamaktır. Hiç kimse-ne tek tek kişiler, ne kilise, ne de devlet- insanların mallarına ve sivil haklarına tecavüz etme yetkisine sahip değildir (Locke, 1998).

3. Serbest Piyasa Ekonomisinde Kişisel Çıkar

Kişisel çıkar, her ekonomik birimin kendi çıkarını düşünmesi yani her tüketici ve üreticinin sırasıyla maksimum fayda ve maksimum kar elde etmeyi amaçlamasıdır. Kapitalist sistemde her karar birimi, kendi lehine olanın maksimumunu elde etme peşindedir. Kişisel çıkar, teşebbüs ve seçim özgürlüğünün amacını belirler ayrıca zarara maruz kalan üreticilerin iflas etme olasılığını da içerir (Ünsal, 2004).

Liberal düşünce bireycilik anlayışından yola çıkarak “kamu yararı”, “toplumun iyiliği”, “ortak iyilik” gibi toplumsal bütünlere atfedilen amaçları reddeder. Bireylerin, bireysel çıkarları dışında ve onlara üstünlük taşıyan bir takım “ortak çıkarları” olduğunu kabul etmez. Bireyi toplumun çıkarı için kullanmak onu araç olarak kabul etmek anlamına gelir. Asıl olan bireylerin çıkarıdır. Bireylerin çıkarından toplumsal çıkar doğacaktır (Yayla, 1992). Birey ekonomik olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek bir “homo economicus”, doğruyu ve gerçeği bulup ayırt edebilecek bir “rasyonel insan”, siyasal, sosyal eylemlerini kendi çıkarlarına hizmet ettirebilecek doğrultuda kullanacak ‘faydacı insan’dır (Tayyar ve Çetin, 2013).

Max Weber'e göre; kapitalist ekonomik sistemin, para kazanma arzusuna insanların kendilerini adama gereksinimi vardır (Weber, 1905). Gerek kapitalizmin, gerek marksizmin temeli olan Batı ekonomi teorisinde düşünülen insan modeli "iktisadi adam" dır. Bu adam tipi, batının rönesansla başlayan, rasyonalist, akılcı, seküler ortamı içinde ortaya çıkan, robot gibi işleyen, attığı her adımda menfaatini maksimize etmek isteyen insan modelidir (Zaim, 1991).

4. Serbest Piyasa Ekonomisinde Piyasa Mekanizması ve Rekabet

Piyasa mekanizmasında alınıp satılan her şeyin fiyat denilen bir bedeli (getirisi) vardır ve her karar birimi fiyatların rehberliğinde kendi lehine olanın maksimumunu elde etmeye çalışır. Piyasa mekanizması teşebbüs ve seçim özgürlüğünü kişisel çıkar amacıyla kullanan iktisadi karar birimlerinin faaliyetlerini fiyatlar aracılığıyla koordine eder. Rekabet ise piyasada işlem gören bir malın veya kaynağın alıcılarının ve satıcılarının piyasa fiyatını etkilemelerinin mümkün olmamasıdır (Ünsal, 2004).

Piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağladığı unsur rekabettir. Rekabet sisteminde işçi istediği işte çalışabilir, tüketici istediği yerden alışveriş yapabilir. Hiç kimse bir başkasından medet umma, korkma durumuna düşmez. Piyasa mekanizması her insana sonsuz imkânlar sunarak bireyleri özgür kılar. Ekonomik hayatı devlet kontrol etseydi insanların her alanını kontrol imkânı bulurdu. Bu yüzden siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlük iç içedir, birbirinden asla ayrı düşünülemez. Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal özgürlük olmaz (Mises, 1956).

5. Serbest Piyasa Ekonomisinde Sınırlı Hükümet

Sınırlı hükümet, piyasa kapitalizminin en etkin çözümleri ürettiği inancından hareketle, hükümetin iktisadi hayata müdahale ederek kapitalizmin etkinliğini azaltmak yerine, temel hakları ve özgürlükleri ve rekabeti korumaya ve geliştirmeye yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapması gerektiğini içerir (Ünsal, 2004). Devletin doğal düzene müdahale etmemesi gerekir. İnsanlar arasında suni sorumluluk ve ilişkilerin konması toplumu bozar. Devlet insanların doğal düzenini devam ettirmek için vardır. Hiç kimse diğerini bir şey yapmaya zorlayamaz (Bastiat, 1964). Piyasa düzeninin işleyişinde zorlamanın yeri yoktur. Devletin görevi de bu piyasadaki faaliyetlere müdahale etmek değil onu korumak ve düzgün işlemesine zararlı eylemleri önlemektir. Devlet bu piyasada güvenliği sağlamalıdır (Rand, 1990).

Locke'un "devlet, gücünü, kendi başına buyruk olarak değil, amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği kurulu yasalarla tarafsız ve dürüst olarak kullanmak zorundadır" şeklinde özetlediği liberal anlayış siyasal iktidarı toplumsal yasalarla canların, özgürlüklerin ve malların korunması) belirlenen amaçların aracına indirger. Bu, devletin bir amaç olarak sahip olduğu gücün toplumu araçsallaştırmasının reddidir. Çünkü Locke'a göre toplum sözleşmesi ile kurulan devlet "herkesin özgürlüğünü ve mallarını daha

iyi korumak amacıyla yapıldığından toplumun ya da onlarca kurulan yasamanın etki alanının genel iyiliğin ötesine yayılacağı düşünülemez” (Locke, 1969).

Toplumsal fayda teorisini kuramının merkezine oturtan Bentham, devletin topluma yapacağı her müdahalenin toplumsal mutluluğu bozacağını düşünür. Asıl olan bireyin mutluluğunun sağlanmasıdır ki devlet bunun için sadece güvenli bir ortam yaratmakla yükümlüdür. Devletin amacı bireyin faydasını belirlemek değil ona hizmet ekmektir. Smith, bunu doğal özgürlük sistemi olarak kurgulamış ve bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde sanki görünmez bir el varmış gibi toplumsal çıkarın da en üst noktaya çıkacağını savunmuştur. Bir başka liberal düşünür Spencer ise devletin bu doğal özgürlük düzeninin akışına, bireylerin hayatına müdahalesinin bir kere başladığında kendi kendini besleyen, büyüten bir sürece dönüşeceğini ve insanları sonuçta köleliğe götüreceğini söyler (Yayla, 1992). Devletin görevi kuralları değiştireceğimiz araçlar sağlamak, kurallar arasındaki farklılıkları ılımlılaştırmak, uymayanları cezalandırmaktır. İnsanların özgürlükleri çatışabilir ve bu çatışmada hakemliği devlet üstlenir (Freidman, 1988).

III. İSLAM EKONOMİSİ

İslam Ekonomisi esasta, Kuran ve Sünnet ilkelerine dayanmaktadır. Aile, miras, mülkiyet, devlet, infak ve zekât ile israf ve riba yasakları gibi konuların ana hatları bu ilkelerle tespit edilmiştir. İslam ekonomisi de, hukuk gibi esneklik özelliğine sahiptir. Dolayısıyla İslam ekonomisinde usul esas olarak vahiyden kaynaklanan ilkelere dayanmakla birlikte uygulamalar zaman ve mekâna göre değişir. İslam ekonomisinin ilkeleri kul hakkını temel alır. Bu ilkeler israfın bertaraf edilmesi, iktisadi ve siyasi bağımsızlığın sağlanması, mülkiyetin yaygınlaştırılması, içtimai adalet ve refah şeklinde özetlenebilir. Her sistem gibi İslam da denge fikrine dayanır. Bu dengenin 3 yönü vardır: evrenin dengesi, insanın dengesi ve toplumun dengesi (Tabakoğlu, 2008).

İnsan, davranışlarına ibadet özelliklerini kazandırmaya çalışmalıdır. İslam iktisadının uygulama ortamı ibadetlerin bile ticaret haline gelmesi değil, aksine ticaretin ibadet vasfı kazanabildiği bir ortamdır. İnsan ihtiraslarına boyun eğip maddi eğilimlerine teslim olmamalı ve gayesini unutmamalıdır. İktisadi faaliyetler insanları “Allah’ı anmaktan, namazlarını kılmaktan, zekâtlarını vermekten alıkoymamalıdır” (Nur 24/38). İslam ilkeleri ve uygulamaları hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle uyum ve bütünlük gösterirler. Ahlâk, hukuk ve iktisat bir bütünlük içerisinde birbirlerinden ayrılmaz bir özellik taşırlar. Toplumun dengesi adalet kavramıyla açıklanabilir. Adalet kelime anlamıyla denge demektir. İnsanla ilgili olan itidâl kavramı da aynı kökten gelir. O halde İslam ekonomisinin topluma ilişkin hükümleri sosyal adalet olarak ifade edilebilir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi içinse şunlar sağlanmalıdır; israfın bertaraf edilmesi, adil gelir bölüşümü ile servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, iktisadi bağımsızlığın sağlanması ve iktisadi istikrar (Tabakoğlu, 2008).

A. İslam Ekonomisinin Özellikleri:

1. İslam Ekonomisinde Özel Mülkiyet

İslam'da mülkün asıl sahibi insan değil Allah'tır. İnsanların mülkiyeti Allah'ın mülkiyetinden türemiştir. Kulun elindeki mülk bir imtihan aracıdır ve özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla çatışmaması gerekir (Tabakoğlu, 2010). İslam'ın insan ve eşya telakkisi, mülkiyet anlayışı kapitalizm ve komünizmden tamamen farklıdır. İslam gerek insana gerek eşyaya baksın, Allah'ı, insanın da eşyanın da yaratıcısını asla unutmaz. Mutlak anlamda eşya da insan da O'na aittir. Bunun için eşyanın da bir hakkı vardır, öbür insanların da hakkı vardır, toplumun da bir hakkı vardır. İslam insana bir mülkiyet hakkı tanımıştır ama bu hakkın üzerinde Allah'ın hakkı birinci sırada gelmektedir. Mülkiyet hakkı, kullanma usul, sınır ve gayesiyle birlikte tanınmıştır (Karakoç, 2013). İslam'da mülkiyetin mahiyeti Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde açıklanmıştır: "Göklerde ve yerde ne varsa Allah'a aittir." (2/284). Dolayısıyla evrendeki her şey Allah-u Teâlâ'ya aittir fakat O, onlardan faydalanılsın diye bazı noktalarda insanoğluna yetki vermiştir ve onu görevli kılmıştır. Böylece, bir kimse bu şeylerden istifade hususunda canının istediğince bütünüyle özgür bir şekilde davranamaz. Sahip olduğu mallar üzerindeki tasarruf yetkisi sınırsız değildir. Malın mutlak sahibi olmadığı için ilahî yasalarla çizilmiş sınırları aşmasına da izin verilmez zira o, mutlak mutasarrıfın yalnızca görevli kıldığı bir vekildir (Qazi, 2015).

İslam'da özel mülkiyetin ortaya çıkışını C. Yeniçeri şu şekilde anlatıyor; kişiler, Allah'ın topluca insanlığa sunduğu şeylerden kendi gayretleri ile bazı şeyleri ele geçirirler veya bazı şeylere belli şekiller verirlerse onlara sahip olurlar. Aynı zamanda elde ettiklerini de kendi soylarına miras olarak bırakırlar. Böylece özel mülkiyet doğmuştur (Yeniçeri, 1980).

İslam mülkiyetin temelinde öncelikle emeği arar. Sermaye ve toprak gibi diğer üretim faktörlerinin de ürünlerinin ferde ait oluşu ancak onun emeğiyle desteklenmiş olmasıyla mümkündür. Özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla çatışmaması gerekmekte olduğundan enerji kaynakları, madenler ve geniş tarımsal topraklar üzerinde kamu mülkiyeti öngörülmüştür. İslam'ın malı koruma ilkesi, hem malı saldırılardan korumak hem de onu israf etmekten ve yok etmekten kaçınmak anlamına gelir. Özel mülkiyetin yaygınlaştırılıp, belli ellerde toplanmasının engellenmesi aynı zamanda İslam iktisadının en önemli hedeflerinden biridir. Yine bu sebepten miras mümkün olduğu kadar çok yakınlar arasında paylaşılır (Tabakoğlu, 2010). Ganimetlerin devletle savaşçılar arasında paylaşılması, hem özel mülkiyetin, hem de devlet mülkiyetinin kabul edildiği anlamına gelmektedir (Gül, 2010).

Özel mülkiyet kavramı Kur'an'da da, hadislerde de tanınmaktadır, meşru görülmektedir. Hatta o kadar ki, bir hadiste Hz. Peygamber özel mülkünü tecavüzden korumaya çalışırken öldürülen kişinin şehit olduğunu söyler. İslâm'da mülkiyetin dokunulmazlığı vardır; her türlü saldırıdan, yağma ve talandan korunmuştur. Kur'an "onların malları.." der, "yetim hakkını

korumaktan, yetim malına dokunmamaktan bahseder; özel mülkiyeti koruyucu yığınla Kur'an'î ilkedden bahsetmek mümkündür (Acar, 2010).

Sezai Karakoç'a göre, İslam'da toplumla insan biri öbürüne ezdirilmeyecek şekilde bir hak dengesi içindedir. Komünizmde fert toplum için feda edilmiş, kapitalizmde ise toplum fert için. İslam ise arada bir denge oluşturmak ve ferdi topluma karşı da korumak için öbür haklarının yanında ona mülkiyet hakkını da tanımış, buna karşılık toplumu korumak için de bu hakkı edinmekte ve kullanmakta birçok kayıtlar, şartlar ve sınırlar koymuş, toplumu da büsbütün pasif bir toplum halinde bırakmamıştır (Sezai Karakoç, 2013).

Batı piyasa teorisi bireyi herhangi bir hakkın kaynağı, seyircisi ve iktisadi kaynakların niteliklendirilmesinin merkezinde görürken İslami piyasa teorisi mülkiyet haklarını bu özgün ilahî adalet içinde iktisadi kaynakların 'paylaşımı'na 'katılım' ile çerçevlendirmektedir. Bunun sonucunda, mülkiyet haklarına alternatif olan bu kavramsallaştırma ile İslami iktisat, konvansiyonel iktisada alternatif bir piyasa teorisini teşvik etmektedir. Mülkiyet hakları çoğulculuğu ışığında bu 'çoğulculuğun bilincinde olma' hâli, İslami iktisadın konvansiyonel iktisada alternatif, özgün kimlikli bir paradigma olduğunu gösteren temel metodolojik ipucudur. İslami iktisadın geleneksel modelden bağımsız bir piyasa teorisi oluşturduğuna dair anlayışı ancak 'evrensel/parçacı' bir yaklaşımdan 'bir/çoğul' yaklaşımına doğru pozitif bir kayma yaşayan mülkiyet haklarına dair çoğulcu bir çerçevenin varlığı sağlayabilir. Batı iktisadi teorisine ait, iktisadi aktörler arasındaki rekabet varsayımına karşın İslami mülkiyet hakları insanlara adilce dağıtılmak üzere 'bölünmüş' bir adalet 'parçaları' olarak değil insanların iktisadi kaynakları paylaşarak katıldıkları özgün bir adaletin 'hisseleri' olarak algılanmaktadır. Bu durum (i) finansı değil reel iktisadı teşvik eden, (ii) haksız kazanç (riba), mantıksız riskin (garar) ve spekülasyonun önlenildiği ve (iii) varlığa dayalı ve risk paylaşımçı/katılımcı yatırım stratejilerine odaklanan bir piyasa teorisini meydana getirmektedir (Cattelan, 2015).

2. İslam Ekonomisinde Teşebbüs ve Seçim Özgürlüğü

"İslâm iktisadı" ferdiyetçi değil, şahsiyetçi ve cemaatçi eğilimlere sahiptir. Kendi çıkarını ön planda tutan insan tipi İslâm'a yabancısıdır. Devletçilik olsa olsa ekonominin denetim ve gözetim alanlarını kapsar. Yoksa devlet üretici değil ancak üretim alanında organizatör olabilir. Bu çerçevede ferdî ve özel teşebbüsü engelleyici ve ona rakip değildir. Bununla birlikte İslâm'ın insandan istediği onun iman ettikten sonra maddenin geçici görüntüsüne kapılmadan çalışmasıdır. Müslümanı iktisadî hayata iten girişim zihniyetinde ihtirasa ve açgözlülüğe yer olmamalıdır (Tabakoğlu, 2010).

İktisadi hayatta nelerin yapılması, nelerin yapılmaması gerektiğine karar veren, alternatifler arasından tercihler yapan, teşebbüste bulunan, üreten, tüketen insandır. Bu yüzden her iktisadi sistemin bir insan anlayışı vardır. İslam'da da insana, hür iradesiyle kararlar alan, bunları uygulayan, yapıp-eden, yaptıklarından sorumlu olan yegâne varlık olması itibariyle

büyük bir önem atfedilir. İnsana, sadece iktisat alanında değil, bireysel ve toplumsal hayatın bütün alanlarında en uygun olana karar verip yapacağı özellikler kazandırmak, İslam'ın en önemli amaçları arasında yer almaktadır (Gül, 2010).

Tercih ve gelişim özgürlüğü insanların parasını nereye harcayacağı ve girişimcilerin ellerindeki kaynakları hangi sektörlerle yatırılacağına ilişkin bir serbestliktir. İslâm'ın pratiği, tercihlerin insanlara bırakılmasıdır; yani insanların kendi paralarına ve kendi kaynaklarına kendilerinin hükmetmesi şeklindedir. Rekabet aynı şekilde meşrudur; piyasaya giriş engellenmiş değildir. Fiyatların otoriteler tarafından belirlenmesi veya dondurulması bizzat Hz. Peygamberin karşı çıktığı, cevaz vermediği bir olgudur. Rekabet (piyasaya girişin engellenmemesi) gibi, sınırlı devlet (devletin gücünün sınırsız olmaması, gerekirse devlet adamlarının da eylemlerinden dolayı hesap verebilmesi, yargılanabilmesi) gibi serbest ticaret (mübadelenin engellenmemesi) gibi ilkeler İslâm'ın teşvik ettiği, gözettiği, meşru gördüğü ilkeler ve kurumlardır (Acar, 2010).

Sadr'ın da belirttiği gibi, "İslam ekonomisi bireylere ekonomi alanında bir özgürlük tanımaktadır. Ancak verilecek olan bu özgürlük, İslam'ın inanmakta olduğu ahlâkî ve manevî değerlerle sınırlıdır. Bu temel unsur bakımından İslam ekonomisi ile kapitalist ve sosyalist ekonomi arasında açık bir aykırılık görülmektedir. İslam'da sosyal refah mutlak bir öneme sahip olduğundan, bireysel özgürlük –önemine rağmen– sosyal sonuçlarından bağımsız değildir. O, sosyal menfaatle veya İslam toplumunun maddi ve manevi amaçlarıyla çatışmadığı veya birey diğerlerinin haklarına tecavüz etmediği sürece kutsaldır (Gül, 2010). Hz. Peygamber'in (sav) toplumun ortak faydasına olacak uygulamaları, kişisel hakların ön plana çıktığı uygulamalara tercih ettiği birçok durum vardır. Kişinin özgürlüğüne İslam'da saygı duyulur fakat toplumun ve piyasanın müşterek serbestisi pahasına buna göz yumulamaz. Şeriat, toplumlara sıkıntılardan ve zararlardan korumayı hedefler (Qazı, 2015). İki akli başında kişi, karşılıklı rıza ile uygun bir teklif ve kabul üzerinden alışveriş gerçekleştirmişse mantıksal kural olarak hiç kimse duruma müdahale etmemelidir. Fakat ne zamanki bu alışveriş toplumun müşterek faydasına zarar vermeye başlarsa; İslam, bireysel özgürlüğün önüne kısıtlama koyar (Osmani, 2002).

3. İslam Ekonomisinde Kişisel Çıkar

Feodalitenin yıkılmakta olan değerler sistemi yerine teklif edilen yeni değerler sisteminin esası şudur: Toplumun da tabiat örneğinde yeniden teşkilatlanması. Yani büyük balık küçük balığı yutar olgusunun içtimaî bir kanun haline getirilmesi. Bunun iktisada yansımaları da Keynes'e kadar kapitalizme hâkim olan serbest rekabet yani bırakınız yapsınlar zihniyetidir. Kapitalizmin oluşturup idealize ettiği homo economicus'un temel sâiki ferdi menfaattir ve bunun somut şekli burjuvadır. Bizde ise toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan, kanâatkâr fakat müteşebbis insan tipi idealize edilmiştir. Ahiler bunun somut örnekleridir.

Müslümanın davranışları yalan söylememek; başkasının hakkını kendi üzerine geçirmemek; tekelcilik, ihtikâr, karaborsacılık yapmamak; sözleşmelere uymak ve namuslu olmak gibi ahlâkî, hukukî ve iktisadî kayıtlara tabidir. Müslüman, toplum çıkarlarını kendi çıkarının üzerinde tutmalıdır. Yani diğergâmlık ve hizmet şuuru esastır. Müslüman için geniş bir nesil veya büyük maddî imkânlar kendiliklerinden hiç bir değere sahip değildir. Onların değerini belirleyen Allah rızasına yönelik olmalarıdır. Allah Müslüman'dan sadece temiz bir kalp (kalb-i selîm) isteyecektir. İşte iktisadî faaliyetler, sadece, bu temiz kalbi elde etme ve ahlâki arınma sürecini kolaylaştırıcı tedbirler olarak yorumlanabilir.

İslâm'a göre insanın varlık sebebi ibadet yani Allah'a kulluktur. İbâdet kavramı bütün hayatı etkileyen namaz, zekât, oruç hac gibi fiillerle birlikte salih amel diye ifade edilen her türlü iyi davranış, düşünce, çalışma ve faaliyetleri içine almaktadır. Bu yüzden İslâm, kapitalizmin her davranışını menfaatlerin belirlediği bir insan modeli olan "homo-economicus" görüşüne yabancıdır.

İnsan ihtiraslarına boyun eğip maddî eğilimlerine teslim olmamalı ve gayesini unutmamalıdır. İktisadî faaliyetler insanları "Allah'ı anmaktan, namazlarını kılmaktan, zekâtlarını vermekten alıkoymamalıdır". Zira bütün kâinat ve dünya nimetleri sadece insanın imtihan edilmesi için yaratılmıştır. Bu çerçevede içerisinde her türlü dünya nimeti insanlar için yaratılmıştır ve meşru yollardan elde edilmek şartıyla onlara helaldir. Yalnız insanın bunları helâl yollardan elde etmesi kendisini maddenin cazibesine kaptırarak gayesini unutmaması ve dolayısıyla cemiyetin çözülmesine sebep olabilecek ihtiras, güvensizlik ve bencilliğin doğurduğu çatışmalara yol açarak haddi aşmaması, elde ettiği nimetlerin gerçek sahibini hatırdan çıkarmaması ve onun kullarına her vesileyle uzanmak suretiyle şükrü eda etmesi gerekir. Bütün yaratıklara üstün olan ve en güzel şekilde yaratılan insan çok aşağı bir yere indirilmiştir. Bu yer maddî ihtiraslar ve menfaatlerdir. İnsan bu çemberi kıramazsa kendisine bir kötülük geldiğinde feryat eden, bir iyiliğe ve zenginliğe malik olduğunda ona ihtirasla sarılan, nankör, maddî sıkıntıya uğradığında ümitsizliğe düşen, hatta Allah'a isyana kalkışan, elde ettiği mal, mülk sayesinde kendisini her şeyden müstağni gören azgın ve cimri bir yaratık olur.

İslâm'ın insandan istediği onun iman ettikten sonra maddenin geçici görüntüsüne kapılmadan çalışmasıdır. Müslümanı iktisadî hayata iten girişim zihniyetinde ihtirasa ve açgözlülüğe yer olmamalıdır. İslâm iktisat düşüncesinde kanâat büyük yer tutar. Kanâat, hayatı sürdürürken aşırıktan kaçınmaktır. Kanâat ihtirastan kaçınmak, başkalarına kıskançlık duymamak ve hakkına razı olmak, gönül huzuruyla yaşamaktır. İhtirasın tam tersi olan kanâat, girişimin verimliliğini ve kişinin iç huzurunu sağlar. Üstelik üreticinin tüketicilerle, ferdin toplumla barış içinde olmasının da sebebidir. Hz. Peygamber (sav) gerçek zenginliğin gönül zenginliği olduğunu bildirmiştir.

İslâm iktisat düşüncesinin en önemli unsurlarını insan sevgisi, merhamet, adalet ve kul hakkı gibi ahlâkî ilkeler oluşturmaktadır. Kişinin toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutması bunun asgarî şartıdır. Şahsiyetçiliği ile ferdî cemiyet içerisinde kaybolmaktan kurtaran onu daima cemiyete ilâvelerde bulunan bir birim haline getiren İslâm, ona ısrarla cemiyet menfaatlerini kendi menfaatlerinden üstün tutmayı telkin eder.

İslâm'ın sosyal ve iktisadî ilkelerinden en önemlisi toplumculuktur (cemaatçilik). Toplum çıkarları her zaman kişi çıkarlarından üstün tutulmuştur. Hatta fıkhîta cemiyetin hakları, Allah'ın hakları arasında mütalaa edilmiştir. Bunları affetmek kimsenin yetkisinde değildir. İslâm, toplumculuğunu, kişilere sorumluluk verip ve kişilikleri güçlendirip onları toplumun hizmetine vererek sağlamak istemiştir. Şüphesiz ki, kardeşini kendine tercihte ileri gitme Müslümanlıkta ileri gitmedir (Tabakoğlu, 2010).

4. İslam Ekonomisinde Fiyat Mekanizması ve Rekabet

İslâm'ın, iktisadî ahlâka bağlama yönündeki temel tavrı fiyat konusunda da geçerlidir. Burada alıcı ve satıcılara müsamahalı olmaları yönünde bir davranış öğütlenir: "Satarken cömert ve müsâmahakâr hareket eden, alacağını isterken cömert ve müsâmahakâr olan kula Allah merhamet eder". Buna göre pazarlık vetiresinin sertlikten uzaklaşması amaçlanır. Talep cephesinin düşük fiyat verme, arz cephesinin yüksek fiyat isteme eğilimi yumuşayarak arz ve talebin esneklik kazanması ve fiyat istikrarının kolaylaşması düşünülür. İnsanlar, hayırlı işlerde rekabet etmeli, yarışmalıdırlar. İktisadî anlamda rekabetin bir süre sonra rekabeti öldürdüğü ve şu veya bu şekilde anlaşmalarla sonuçlandığı bilinmektedir. Bu yüzden daha işin başında yardımlaşma ve dayanışmanın bir esas olarak kabul edilmesi tekellilik gibi arzu edilmeyen şeylerin doğmasına yol açacak ortamın belirmesini büyük ölçüde önler.

Fiyat ve kalite denetimi narh sistemi olarak yaşamıştır. Buna göre fiyatların, ilke olarak, tekellî müdahalelerin olmadığı bir piyasada serbestçe oluşması istenmiştir. Devlet veya tekellî güçler tarafından yapılacak müdahalelerin ticaret hacmini daraltacağı ve karaborsaya yol açacağı bilinmektedir. Ancak eksik rekabet şartları altında ve özellikle ihtikâr ortamı oluştuğunda fiyatlar devlet denetimine tâbidir. Yine ticarî faaliyetlerde tüketiciyi aldatacak davranışlardan kaçınılması, mal fiyatlarını yapay olarak yükseltecek spekülâtif müdahalelerden uzaklaşılması istenmiştir (Tabakoğlu, 2010).

Allah, piyasayı tanzim etmek için arz ve talebin doğal unsurlarını birer araç kılmaktadır. Bu da genel kamusal işlerde devletin ekonomiye müdahalesine İslâm'ın yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, Peygamber'in (sav) Enes'ten (ra) rivayet edilen bir hadisinde çok daha açık bir şekilde izah edilmektedir: "Peygamber (sav) zamanında bir ara fiyatlar arttı. İnsanlar Peygamber'e (sav) fiyatları sabitleme mevzusunu sordular. Peygamber (sav) dedi ki: 'Fiyatları sabitleyen, düşüren ve arttıran Allah'tır. Baki olan Allah'tır. Onun huzuruna çıktığımda hiç kimseye karşı kandan ve maldan yana sorumlu olmamayı temenni ederim.'"

(Tirmizî, 2000, s. 246). Yukarıdaki hadis-i şerif fiyat kontrolünün Allah-u Teâla'ya bırakılması ile piyasaları hareketlendirmek için insanların tedbir ve müdahaleleri konusuna İslam'ın bakış açısını yansıtmaktadır. Ayetler ve hadisler, insanların piyasalara müdahalesinin, uygulamada tercih edilen bir yapı olmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İslam fıkıh âlimlerinin fiyat kontrolü hususundaki tartışmalarının odak noktasında (yukarıda paylaşılan) Enes'ten rivayet edilen hadis vardır. Bütün fıkıhçılar, fiyat belirleme hususunda arz ve talebi belirleyen doğal unsurların şeriatın bu konudaki çıkış noktası olduğu konusunda hemfikirlerdir. Hanbeli ve Şafi mezhepleri, bu temel noktaya yapışarak enflasyon dönemlerinde dahi devletin fiyatları sabitlemesinin yasak olduğunu söylemişlerdir. Enes'in rivayet ettiği hadise göre fiyat sabitlemenin adaletsiz bir uygulama olduğunu öne sürmüşler ve adaletsizliğin her türlüşününün yasak olduğunu ifade etmişlerdir. Enes'in (ra) rivayeti dikkate alındığında Hanefi ve Mâliki fıkıhçılar, devletin fiyat tahdidinde bulunmasının bu rivayete aykırı olmadığı hatta uygun olduğu görüşündedirler. Peygamber (sav), adaletsizlikten kaçınmak için piyasaya müdahale etmeyi engellemiştir. Bu rivayetin yaşandığı dönemde olduğu gibi piyasa sabitken fiyata müdahalede bulunmak adaletsizliktir. Fakat düzenleyici, enflasyon sürecinde müdahalede bulunması gerektiği hâlde müdahalede bulunmazsa bu kez, te'sirden kaçınmak adaletsizlik olacaktır. Şafi ve Hanbeli âlimleri, ne şart altında olursa olsun te'sir uygulamasının caiz olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Maliki ve Hanefi fıkıh âlimleri ise (kendi aralarındaki küçük bir farkla) müdahalenin piyasa güçlerini ve ekonominin bütününe dengeleyebileceği noktalarda yalnızca ihtiyaç hâllerinde te'sire izin vermişlerdir.

Şu durumda hâlen cevapsız bir soru vardır: Akıllı, özgür ve yetişkin bir insan, kendi malını istediği fiyattan satma hakkından mahrum edilebilir mi? Bu tâhdit, bir baskı ve adaletsizlik olmaz mı? Bu sorunun cevabı 'hayır'dır. Hz. Peygamber'in (sav) toplumun ortak faydasına olacak uygulamaları, kişisel hakların ön plana çıktığı uygulamalara tercih ettiği birçok durum vardır. Kişinin özgürlüğüne İslam'da saygı duyulur fakat toplumun ve piyasanın müşterek serbestisi pahasına buna göz yumulamaz. Şeriat, toplumları sıkıntılardan ve zararlardan korumayı hedefler. Hz. Peygamber (sav), ürünlerin kırsal kesimden şehre getirilirken pazara erişmeden önce kervan yoldayken alınmasını yasaklamıştır. Hanefi fıkıh âlimleri, bu yasaklamanın iki sebebi olduğunu söylemişlerdir:

Kervanların adaletsizliğe uğramasının önüne geçmek: Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) zamanındaki kervanlarda, ürünün pazara çıkana kadar piyasa fiyatı diye bir şeyi olmuyordu. Eğer yolda satış yaparlarsa piyasa fiyatının yanlış aktarılması gibi bir durum söz konusu olabilir ve sonuç olarak malı ucuza satmak durumunda kalabilirlerdi.

Nihai tüketicinin adaletsizliğe uğramasının önüne geçmek: Perakendeci, ürünleri nihai tüketicie ulaştırmadan önce fiyatların artmasını bekleyerek depolayabilir. Ama bu uygulama, müşterilerin ihtiyaçlarının giderilmesinin önünde bir engel olacağı gibi yalnızca ticaretteki kâr marjını yükseltmeye yarayacaktır.

Yukarıda belirtilen iki sebepten ötürü Şafi, Maliki ve Hanbeli fıkıhçıları, malın pazara ulaşmadan önce alınmasını caiz görmemişlerdir. Fakat Hanefi fıkıhçılar, bu uygulamanın caiz olmayışının daha önce de bahsedilen durumlar çerçevesinde ortadan kalkabileceğini ifade etmişlerdir. Yani satıcı, piyasa fiyatının bilincindeyse ve perakendeci, ürünü nihai tüketiciye ulaştırırken engel teşkil etmeyecekse pazara ulaşmadan yapılan alışveriş caizdir (Qazi, 2015).

5. İslam Ekonomisinde Sınırlı Hükümet

Nasıl ki, Allah kaynakları yaratmış, bunların kullanımı için insana imkân sağlamışsa, aynı şekilde İslam toplumu, devlet, yöneticiler ve toplum liderleri de bu kaynakların doğru kullanımı için gerekli imkân ve şartları sağlamak sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Buradaki en büyük sorumluluk, özgürlüklerin ve özel mülkiyetin önünü açmaktır. Sadr'ın (ö. 1980) da belirttiği gibi, "İslam ekonomisi bireylere ekonomi alanında bir özgürlük tanımaktadır. Ancak verilecek olan bu özgürlük, İslam'ın inanmakta olduğu ahlâkî ve manevî değerlerle sınırlıdır. Bu temel unsur bakımından İslam ekonomisi ile kapitalist ve sosyalist ekonomi arasında açık bir aykırılık görülmektedir." İnsanların sahip olduğu menkullere ve gayrimenkullere mâl (ç. emvâl) ismiyle atıf yapan çok sayıda Kur'an ayeti bulunmaktadır. Ganimetlerin devletle savaşçılar arasında paylaşılması, hem özel mülkiyetin, hem de devlet mülkiyetinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

İslam geleneğinde devlet, insanların geçimlerini temin etmelerinin ve kazanç elde etmelerinin önündeki engelleri kaldırmakla, bu yüzden, sınırları içerisinde yaşayan herkesin mal ve can güvenliğini herhangi bir ayırım yapmaksızın sağlamakla, yolları emniyet altına almakla yükümlüdür. Zira bir İslam ülkesinde, seyahat yapma, çalışma, kazanç sağlama, mülk edinme ve ticaret yapma hürriyeti, kişinin en temel hak ve hürriyetleri arasında yer almaktadır.

Bunlar, yeryüzünün halifesi olan insana verilen değer gereğidir. Fakirlerin asgari ihtiyaçlarının giderilmesi, haksız yollarla kazanç sağlamanın önlenmesi gibi sosyal faaliyetler, bireylerin olduğu kadar, hatta daha fazla toplumun, iktisadi kurumların ve devletin de sorumluluk alanına girmektedir. Sorumluluk, kamunun böylesi vicdani durumlar karşısında duyarsız kalmayarak, sosyal adalet ilkesini uygulamaya geçirmesini gerektirir. Bu da devletin sosyal politikalar üretmesi, planlama yapması, geliri tabana yaymak için gerekli araçlara başvurması, kısaca, ekonomik gidişata gerektiğinde müdahale etmesi anlamı taşımaktadır. Laissez faire (bırakınız yapsınlar) kapitalizminde, "Karışma, dünya yolunu bulur." sloganıyla ulaşılabilecek hiçbir sosyal adalet ideali yoktur.

İslam ekonomi düşüncesinde devletin ekonomiye müdahalesinin daha başka gerekçeleri de dile getirilmektedir: Devlet, kaynakların tahsisi ve özellikle kıt kaynakların tahsisi fonksiyonunu veya aşırı talebi kör piyasa güçlerinin denetimsiz faaliyet seyrine bırakamaz. O, bizzat kendisi olumlu bir rol oynayarak, rasyonel planlama ve gerekli fiziksel ve sosyal

altyapıyı kurmak suretiyle, arzulanan amaçların gerçekleştirilmesine yönelik bilinçli katkılarla bulunmalıdır.

Öte yandan İslam'da sosyal refah, mutlak bir öneme sahip olduğundan, bireysel özgürlük – önemine rağmen– sosyal sonuçlarından bağımsız değildir. O, sosyal menfaatle veya İslam toplumunun maddi ve manevi amaçlarıyla çatışmadığı veya birey diğerlerinin haklarına tecavüz etmediği sürece kutsaldır. Aldatma, tekelcilik, vurgunculuk, haksız rekabet, rüşvetle avantaj sağlama gibi gayrimeşru piyasa şartları, bu hak tecavüzlerinin önde gelenleri arasında yer almaktadır. Böylesi hak ihlalleri, devlete narh /rayiç koyma vb. araçlar kullanarak piyasalara müdahale sorumluluğu yüklemektedir. Eğer ekonomiye toplum adına devlet müdahil olmaz da toplumda insanlar gayri meşru yollarla kazanç elde etmeye, birbirlerinin mallarını batıl yollarla yemeye, hileli ticari yollara başvurmaya başarlarsa, bu, toplumun intiharıdır, Kur'an'ın tabiriyle, kendi kendini öldürmektir: Kendi kendinizi öldürmeyin (Gül, 2010).

Üretim ihtiyaca göre olduğundan tabii kaynakların israf edilmesi söz konusu değildir. Bu temel üzerinde oluşan üretim tarzı halkın beslenme, barınma, giyinme ve ulaşım konularındaki ihtiyaçlarını karşılar. Devlet bu konuda denetimle yükümlüdür. Ahlâki ve ruhi derinleşme, kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuka düzenleyici ve denetleyici bir işlev yüklemiştir. İlişkilerde çatışma ve gerginlik değil uzlaşma ve hoşgörü hâkim olmalıdır. Bunun sonucunda, devlet birçok alanı kişilere bırakmıştır.

İslâm'ın öngördüğü çalışma hayatı belli ahlâkî davranışlara dayanır. Bu ahlâkî davranışların zihni kökleri, İslâm'ın getirdiği işbölümü anlayışı içerisinde başka bir anlam kazanan, emeğiyle çalışan grupların ve fütüvvetahi-esnaf birliklerinin yönetmelikleri mahiyetinde olan fütüvvetnâmelerde dile getirilmiştir. Bunun yanında devletin hisbe (ihtisap) kurumu vasıtasıyla daha çok tüketicinin korunmasına yönelik bir denetimi vardır.

Hz. Peygamber ilke olarak toprağı işleyenin ona sahip olmasını ve herhalde toprağını boş bırakmamasını istemiştir. Boş toprakların da işletmeye açılması özendirilmiştir. Büyük tarımsal topraklarda, kişilere kullanım hakkının tanınması yanında, kural olarak devlet mülkiyeti tanınmıştır. Daha Hz. Peygamber (sav) döneminde iktâ denen bu uygulama sonraları tımar sistemi olarak yaşatılmıştır.

Fiyat ve kalite denetimi narh sistemi olarak yaşamıştır. Buna göre fiyatların, ilke olarak, teknelci müdahalelerin olmadığı bir piyasada serbestçe oluşması istenmiştir. Devlet veya teknelci güçler tarafından yapılacak müdahalelerin ticaret hacmini daraltacağı ve karaborsaya yol açacağı bilinmektedir. Ancak eksik rekabet şartları altında ve özellikle ihtikâr ortamı olduğunda fiyatlar devlet denetimine tâbidir.

“İslâm iktisadı” ferdiyetçi değil, şahsiyetçi ve cemaatçi eğilimlere sahiptir. Kendi çıkarını ön planda tutan insan tipi İslâm’a yabancıdır. Devletçilik olsa olsa ekonominin denetim ve gözetim alanlarını kapsar. Yoksa devlet üretici değil ancak üretim alanında organizatör olabilir. Bu çerçevede ferdî ve özel teşebbüsü engelleyici ve ona rakip değildir (Tabakoğlu, 2010).

Devlet, varlığını vatandaşlar adına iyiliği emreden kötülükten de nehyeden; yani, onların dinini, nefsinin, malını, aklını ve neslini koruyan bir üst kurum olarak sürdürecektir. Bu çerçevede, İslam geleneğinde devletin ekonomik alanla ilgili esas görevleri; adaletin sağlanması ve haksızlığa mani olunması, kanun ve nizamın korunması, fertlerin mal ve can emniyetlerinin ve iş ahlâkının tatbikinin sağlanması, piyasa mekanizmasının tüm fertlerin menfaati doğrultusunda çalıştırılması, temel altyapı hizmetlerinin yürütülmesi ve vatandaşların sosyal güvenliğinin sağlanması olmalıdır (Erdem, 2015).

Allah-u Teâla şöyle buyurmaktadır: “Biz paylaştırdık onların dünya hayatındaki rızıklarını aralarında; bazısı bazısını çalıştırsın diye bazılarını bazılarına üstün kıldık.” (43/32). Ayet, rızkın Allah’ın elinde olduğunu bildirmektedir. Allah, piyasayı tanzim etmek için arz ve talebin doğal unsurlarını birer araç kılmaktadır. Bu da genel kamusal işlerde devletin ekonomiye müdahalesine İslam’ın yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Bizi yaratan Allah, her şeyin gerçek sahibi olduğundan, bizim bütün amellerimiz onun koyduğu kurallara uygun olmalıdır. Bu bağlamda üç tip yasağa uyulmak zorundadır. Osmani (2002), bu üç yasaktan bahsederken özetle şöyle söylemektedir: İlk olarak piyasa, İslam fıkının kurallarına uygun olmalıdır ve faiz, kumar gibi haram unsurları barındırmamalıdır. Bu müdahale, dinî tahditler şeklinde adlandırılabilir. İkincisi, eğer piyasa doğal seyrinde işliyor ve arz-talep kendi doğallığında ilerliyorsa bu durumda devletin piyasaya müdahalesine izin verilmez. Fakat eğer bu doğallık, piyasadaki bazı zararlı bileşenlerden ötürü etkinliğini yitirirse devlet doğal güçleri yeniden harekete geçirmek için müdahalede bulunabilir. Bu müdahale, devlet tahditleri şeklinde isimlendirilebilir. Üçüncüsü, ticarethane sahipleri ticaretin ahlâki boyutuna riayet etmelidirler. Hanefi fıkıhçıları normal şartlarda, devletin fiyatları düzenlemesinin yasak olduğunu söylemişlerdir. Fakat satıcıların ürünlerin fiyatlarını kendi gerçek piyasa değerlerinin çok üzerine çıkarmaları durumunda düzenleyici, ilgili kişi ile görüşerek müdahalede bulunabilir. Piyasanın sürekliliğini sağlayan yapay talep, İslam’ın nazarında bir etmen olma özelliğine sahip değildir. Şeriat açısından bu uygulamaların müdahale yoluyla kontrol altında tutulması devletin görevidir. Özellikle gıda, sağlık ve eğitim gibi kendi temel fiziksel arzularını karşılamaya güç yetiremeyen gelişmekte olan ülkelerdeki tüketiciler, kati surette psikolojik arzuların arttırılması sürecinin hedefi olmamalıdır. Kısacası, doğal şekilde arz talep işleyişine engel olan piyasa uygulamalarına, ihtiyaçların düzgün şekilde giderilmesini sağlamak için devlet tarafından müdahale edilmelidir (Qazi, 2015)

IV. KARŞILAŞTIRMALAR:

1. Özel Mülkiyet:

Serbest piyasa ekonomisi, özel mülkiyeti tam olarak insanın sahipliğine verirken İslami görüşlere göre mülkün sahibi Allah'tır. Dolayısıyla İslam'da insan, mülkün ancak bir emanetçisi olabilir. Ancak bu emanetçilik Müslüman bir bireyin mülkiyete sahip olmasını engellemez. Miras konusunda da her iki sistem, mirası serbest bırakmış olup İslam'da bu durum aynı zamanda "malın tek elde toplanmaması" ilkesince de benimsenmiştir.

Serbest piyasada özel mülkiyetin sınırları çizilmemiş olsa da İslam ekonomisinde özel mülkiyetin yaygınlaştırılıp belli ellerde toplanması yasaklanmıştır. Bu nedenle İslam toplumlarında burjuva sınıfı oluşmamıştır. Bununla birlikte hem serbest piyasa ekonomisinde hem de İslam ekonomisinde serbest mülkiyet hakları toplum çıkarlarıyla çelişmediği durumda mevzubahistir. Her iki ekonomide de serbestliğin sınırları toplum çıkarlarıyla çerçeveslendirilmiştir. Ancak İslam ekonomisi toplum çıkarlarına hanel gelmemesine daha fazla önem verdiği için enerji kaynakları, madenler ve geniş tarımsal arazilerde devletin mülkiyetine önem vermiştir. Bu nedenle bu tip toplumsal alanlarda bireyin tasarruf yetkisi sınırlıdır.

Mülkiyet haklarıyla birlikte birey haklarına da özel önem veren serbest piyasa ekonomisi, İslam ekonomisi ile bireysellik açısından ayrılmaktadır. İslam'da birey her durumda kendi çıkarı ile birlikte toplum çıkarını ve hatta toplumun mutluluğunu da gözetmekle mükellefken, serbest piyasa ekonomisinde her şey birey için vardır. Serbest piyasa bireyselciliğinin son noktası, "bırakınız yapsınlar" düsturudur. Hem İslam hem de serbest piyasa ekonomisinde bireyler mülklerini korumakla yükümlüdürler. Bu konuda oldukça benzeşen iki sistemin özünde özel mülkiyete verdikleri önem ve serbestiyatmaktadır. Her iki sistemde de mülkiyet "dokunulmaz" olarak telakki edilmiştir.

2. Teşebbüs ve Seçim Özgürlüğü

Serbest piyasa ekonomisinde bireylerin diledikleri seçimi yapma hakkı olduğu gibi İslam ekonomisinde de tercihler insana bırakılmıştır. İslam'da insanlar hür iradeleriyle kararlar alarak kendi para ve kaynaklarını diledikleri gibi sarf edebilirler. Fakat bu hak, sınırsız harcama yapabilecekleri anlamına gelmez. Çünkü İslam'da israf yasağı olduğu gibi ahlâki ve manevi değerlerin getirdiği kısıtları da bir Müslüman ekonomik anlamda da düşünmek durumundadır. Ayrıca bireysel özgürlükler sosyal sonuçlardan hiçbir zaman bağımsız olmadığından harcama yaparken mutlaka toplumun çıkarlarını da düşünmek zorundadırlar. Eğer bir alışveriş toplumun ortak faydasına zarar veriyorsa İslam bu duruma müdahale ederek kısıtlamalar getirmektedir. Oysaki serbest piyasa ekonomilerinde birey ticaret yaparken hiçbir dış zorlama veya baskıya muhatap bırakılamaz. Serbest piyasada her ne

kadar toplumun çıkarları önemseniyor olsa da ahlâki ve manevi değerlerin piyasayı etkilemesi söz konusu değildir.

Teşebbüs özgürlüğü adını verdiğimiz; üretim yapma ve yaptığı ürünü dilediği gibi satma özgürlüğü serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmazıdır. Devleti sadece organizatör olarak gören serbest piyasalarda zorlama ve baskıya hiçbir şekilde yer yoktur. İslam ekonomisi de aslında devleti organizatör olarak görmekte olup devletin özel teşebbüsü engelleyici olması veya devletin özel teşebbüse rakip olması söz konusu değildir. Bu yönüyle teşebbüs özgürlüğüne hem serbest piyasanın hem de İslam ekonomisinin bakış açısı benzer olmakla birlikte ayrıldığı nokta, Müslümanların bir teşebbüste bulunurken hırs, ihtiras ve açgözlülüğe yer vermemeleri zorunluluğudur.

3. Kişisel Çıkar

Sadece kendi çıkarını düşünerek maksimum fayda ve maksimum kâr elde etmeyi düşünen serbest piyasa insanının karşısına İslam ekonomisi toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan kanâatkâr insan tipini çıkarır. Liberal ekonomilerde önemli olan bireysel çıkarlar olup ortak çıkarlar kabul edilmez. Kardeşini kendisine tercih etmesi tavsiye edilen Müslüman insanın dünyasına “kişisel çıkar” fikri ve uygulaması oldukça uzaktır. Böylece İslam’da, üretici tüketici ile fert de toplumla her zaman barışıktır.

Yalan söylemek, hak yemek, tekellilik, karaborsacılık, sözleşmelere uymamak ve namuslu davranmamak İslam ekonomisinde yasaklanmıştır. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve adına rasyonel insan veya faydacı insan denilen “homo economicus” tipi insana İslam bu nedenlerle oldukça yabancıdır. Ferdi menfaati toplum menfaati önüne koyarak davranan ve bundan toplumsal çıkarın doğacağını zanneden bu faydacı insan modeline karşı İslam, cemiyetin haklarını Allah’ın hakları arasında saymıştır.

Büyük balığın küçük balığı yutacağı acımasız piyasa koşullarını dayatan ve bunu doğanın gereği sayan liberal ekonomik düşünce aynı zamanda kamu yararı, toplum iyiliği ve ortak iyiliği reddetmektedir. Aynı zamanda zarar edenin iflas açıklarak alacaklıların hakkını gasp ettiği bir yapı olan serbest piyasa ekonomisine karşılık önemli olanın Allah’ın rızasını kazanmak olan maddi ihtirastan, açgözlülüğten ve sadece kendi menfaatini düşünmekten uzak bir insan modelini sadece “İslam ekonomisi” insanlıktan talep etmektedir.

4. Fiyat Mekanizması ve Rekabet

Serbest piyasa ekonomisi özgürlüğü rekabetle sağlar. Rekabet sayesinde, işlem gören bir mala alıcı ve satıcılar tarafından piyasa fiyatını etkileme imkânı tanınır. İslam’da da rekabet ve dolayısıyla fiyatların serbestçe belirlenmesine özel önem verilmiştir. Peygamberimiz bir hadisinde; fiyatları belirleyenin Allah (CC) olduğu bundan dolayı piyasaya müdahale

edemeyeceğini ifade etmişlerdir. Piyasada fiyatları Allah (CC)'ın belirlemesi aslında fiyatların arz ve talebe göre oluşacağı manasına gelir. Bu yönüyle bakıldığında İslam'ın piyasaya ve fiyatlara müdahalesi öngörülmemektedir. Ancak toplum çıkarlarını da gözeten İslam ekonomisi adaletsizlik, karaborsacılık gibi ihtiyaç durumlarında piyasaya devlet müdahalesini caiz görür. Ayrıca İslam'da mal pazara gelmeden satın alınması da caiz görülmez. Bunun nedeni malın fiyatının pazarda oluşmasının sağlanmasıdır. Bu yönden bakıldığında serbest piyasa ekonomisi ile İslam ekonomisi paralellik arz eder.

Serbest piyasada narh benzeri tavan fiyat belirlenmesi ve kalite denetimi İslam ekonomisine göre çok azdır. Narh uygulaması zorunlu durumlarda uygulanmakta olup tekelliliği önlemekte böylece fiyatların serbestçe belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Eksik rekabetin ve ihtikârın olduğu piyasalara devlet narh yoluyla denetim getirmiştir. Bu yöntem İslam'ın toplum çıkarlarını savunan yönünü bizlere yansıtmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinde ise fiyat kontrolü mevcut olmayıp insanlara sonsuz imkân sunarak toplum çıkarlarına değil birey özgürlüğüne atıfta bulunulur.

İslam'a göre arz ve talep oluşurken alıcı ve satıcı müsâmahakâr ve cömert olmalıdır. Bu sayede pazarlığın yumuşayacağı, arz ve talebin esneklik kazanacağı, fiyatlarda esneklik sağlanacağı ve böylece tekelliliğin önleneyeceği öngörülür. Serbest piyasa ekonomisine bu açıdan bakıldığında ise kişisel çıkar gereği, alışverişlerde bu tip bir müsâmaha ve cömertlikten bahsedilemez.

5. Sınırlı Hükümet

Serbest piyasa ekonomisinde devlet iktisadi hayata ve doğal düzene müdahale etmez. Ancak temel hak ve özgürlükleri ve rekabeti korumak için hukuki ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirir. İslami ekonomik sistemde ise devletin görevi özgürlüklerin ve özel mülkiyetin önünü açmak ve iktisadi engelleri kaldırmak ve can güvenliğini sağlamaktır. Buradan anlaşılıyor ki her iki sistemde de devletin oynadığı rol aynıdır. Ayrıldıkları nokta ise serbest piyasa ekonomisinde bireyin mutluluğu öncelikli olup devletin topluma yaptığı her müdahalenin toplumsal mutluluğu ve dolayısıyla bireysel mutluluğu bozacağı endişesidir. Smith'in belirttiği görünmez elin toplumu kendiliğinden mutlu edeceği vurgusuna karşın İslam'da devletin sosyal politikalar üretip, planlama yapması ve böylece piyasaya müdahale etmesi asıldır. Bu açıdan "bırakınız yapsınlar" ve "görünmez el" sloganları İslam'a uymaz.

İslam ekonomisinde devlet; kaynakların tahsisini yapmak, piyasa üzerinde denetlemelerde bulunmakta, gerektiğinde fiyatlara narh/rayîç fiyat uygulaması yapmakta ve tabii kaynaklar israf edildiğinde denetimde bulunmaktadır. Bunun dışında büyük topraklarda kişilere kullanım hakkı vermektedir fakat ilk zamanlarda iktâ ve sonrasında tımar sistemlerinde olduğu gibi bu toprakları devlet mülkiyetinde tutmaktadır. Serbest piyasa ekonomilerinde ise

devlet sadece piyasayı koruyarak düzgün işlemesine katkıda bulunmakta olup toprakların devlet mülkiyetinde olmasını öngörmez.

Her iki sisteme birden bakıldığında sınırlı hükümet kavramına önem verdikleri, devletin üretim yapmayı üretim alanında sadece organizatör olarak var olmasını yeterli gördükleri açıktır. Fakat İslam'ın gerektiğinde toplumsal çıkarlar açısından piyasaya müdahale etmesi ve toprak mülkiyetinde kamulaştırma uygulamaları kendisine liberalizme göre daha devletçi bir yapı kazandırmıştır.

IV. SONUÇ

Tablo 1 de, bir ekonomik sistemde yer alması zorunlu olan birçok alanda serbest piyasa ekonomik sistemi ve İslami ekonomik sistemi karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tablo detaylı olarak incelendiğinde birçok konuda serbest piyasa ekonomisi ile İslam ekonomisinin uyumlu olduğu kadar bir o kadar da uyumsuz alanları kapsadıkları dikkatlerden kaçmamaktadır.

KARŞILAŞTIRILAN KONU	SERBEST PİYASA EKONOMİSİ	İSLAM EKONOMİSİ	KARŞILAŞTIRMA
ÖZEL MÜLKİYET	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
MİRAS HAKLARI	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
SERVET BİRİKİMİ	SERBEST	YASAK	UYUMSUZ
BİREYSEL ÇIKAR	VAR	VAR	UYUMLU
TOPLUMSAL ÇIKAR	YOK	VAR	UYUMSUZ
MÜLKİYET DOKUNULMAZLIĞI	VAR	VAR	UYUMLU
İSRAF YASAĞI	YOK	VAR	UYUMSUZ
FAİZ ÖZGÜRLÜĞÜ	VAR	YOK	UYUMSUZ
PİYASADA SPEKÜLASYON	VAR	YOK	UYUMSUZ
YABANCI SERMAYE	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
ULUSLARARASI TİCARET	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
TEŞEBBÜS ÖZGÜRLÜĞÜ	VAR	VAR	UYUMLU
TÜKETİM ÖZGÜRLÜĞÜ	VAR	SINIRLI	SINIRLI UYUMLU
AHLÂKİ DEĞERLERİN PİYASAYI ETKİLEMESİ	YOK	VAR	UYUMSUZ
KİŞİSEL ÇIKAR	SERBEST	SINIRLI	SINIRLI UYUMLU
REKABET	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
FİYATLARIN BELİRLENMESİ	SERBEST	SERBEST	UYUMLU
TEKELCİLİK	SERBEST	YASAK	UYUMSUZ
PİYASA DENETİMİ	YOK	VAR	UYUMSUZ
DEVLETİN TOPLUMSAL	YOK	VAR	UYUMSUZ

MÜDAHALESİ			
TOPRAKTA DEVLET MÜLKİYETİ	YOK	VAR	UYUMSUZ
SINIRLI HÜKÜMET	VAR	VAR	UYUMLU

Tablo 1: Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisinin çeşitli başlıklarda karşılaştırılması.

Şöyle ki özel mülkiyet, miras hakları, bireysellik, mülkiyet dokunulmazlığı, yabancı sermaye serbestisi, uluslararası ticarete bakış açısı, bireylere sağlanan teşebbüs özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, fiyatların serbestçe belirlenmesi ve devletin sınırlı müdahalesi açısından her iki sistem de birbirleriyle tam olarak uyum içerisindedir. Tüketim özgürlüğü ve kişisel çıkar açısından ise her iki sistemin benzeştiği ve ayrıştığı alanlar mevcut olmakla birlikte servet birikimine bakış açısı, toplumsal çıkarlar, israf hürriyeti, faiz özgürlüğü, piyasada spekülasyon yapılması, ahlâki (dini) değerlerin piyasayı etkilemesi, tekellilik, piyasa denetimi, devletin toplumsal müdahalesi ve toprakta devlet mülkiyeti alanlarında ise her iki sistem tamamen birbirinden ayrılmaktadır.

İslam ekonomisi toplum çıkarlarını her durumda bireyin kişisel çıkarından önde görmekte olup serbest piyasanın bireye verdiği özgürlüklerin toplum çıkarlarını olumsuz etkilemesine asla izin vermez. Serbestliğin sınırlarını toplumun çıkarları çevreler ve bunun dışına çıkılması İslam ekonomisinde yasaklanmıştır. Birey yaptığı her ekonomik harekette kendi çıkarıyla birlikte toplumun çıkarlarını da gözetmekle mükellef kılınmıştır. Bireysel açıdan İslam ekonomisi mülkiyete serbestlik tanıdığı halde buna bir sınırlama getirmiş ve servet birikimine mani olmuştur. Ayrıca eldeki servetin sınırsız harcanması da israf yasağı nedeniyle mümkün değildir. Dolayısıyla bir Müslüman, kazançta ve kazandığını harcamada da üst limitlere sahiptir. Bu nedenle israf etmeden toplumun çıkarları açısından kazandığını paylaşmak İslam ekonomisinin esaslarından biridir. Tekelliliği, karaborsacılığı yasaklayan ve piyasada kalite denetimi ve narh uygulaması getiren İslam ekonomisi bu yasakları toplum çıkarları açısından uygulamaya koyar. İslam ekonomisi bu tip yasaklarla bireyin daha fazla kazanmasını sağlayan ve bireysel çıkarları koruyan değil toplumsal çıkarları koruyan bir yapıdır.

Kapitalizm ve onun uygulama alanı olan serbest piyasa ekonomisi ile İslam dini ve onun ekonomik alandaki yansıması olan İslami ekonomi modeli tam anlamıyla benzeşmemektedir. Her ne kadar bazı araştırmacılar İslam ekonomisinin aslında tam anlamıyla bir serbest piyasa ekonomisi olduğu hususunda ısrarcı olsalar dahi her iki sistemin insana ve topluma bakışı farklı olup İslam ekonomisi sadece bir serbest piyasa ekonomisi değil; devletin de lüzumlu hallerde sisteme katkı yaptığı, paylaşımcı, toplumcu, insani ve ahlâki unsurları da içeren bir “sosyal piyasa ekonomisi”dir.

İslami sosyal piyasa ekonomisi uygulamaya konulduğunda; türev ürünlerden, faiz ve belirsizlikten uzak finansal ürünler sunarak, reel ekonomiyi destekleyecek ve dengeli maddi teşvikler vererek kobilerin sayısını artıracaktır. Böylece sermaye daha küçük iş birimlerine

bölünerek sermaye dağılımı sağlanacak ve tekelleşme önlenilecektir. Kobi gibi küçük ve orta boy işletmelerin artışıyla istihdam artışı sağlanacak olup milli gelirin yükselmesi ve zenginle fakir arasındaki makasın kapanması sağlanabilecektir. Sosyal ve paylaşımcı yönü ile de yoksulluğun giderilmesi için bireylerin gönüllü bağışları, devlet bütçesi ile desteklenerek yardım faaliyetleri artırılabilir.

Son olarak söylenebilir ki denge dini olan İslam, ekonomiye sunduğu bakış açısı ve uygulamalarıyla kapitalizmin uzun süreden beri olagelen ve sürekli kriz üreten dengesiz yapısını giderecek bir “sosyal piyasa ekonomik sistemi” ni bizlere sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa (2010), "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı", Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 23-24 Eylül 2010, Ankara
- BASTIAT, Frederic (1964), "Economic Harmonies", Nostran Press, London
- CATTELAN, Valentino (2015), "İslam İktisadı ve Piyasa", İGİAD Yayınları, 17, İstanbul
- CHAPRA, M. Umer (1993), "İslam ve İktisadi Kalkınma", Çeviri: Adem Esen, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012
- ÇİFTLİKLİ, Mehmet (1993), "Serbest Piyasa Ekonomisinde Müteşebbis ve İnsan Faktörü", Çimento İşveren Dergisi
- ERDEM, Ekrem (2015), "İslam İktisadı ve Piyasa", İGİAD Yayınları, 17, İstanbul
- FREIDMAN, Milton (1988), "Kapitalizm ve Özgürlük", Çev: Doğan Erbek, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- GÜL, Ali Rıza (2010), "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı", Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 23-24 Eylül 2010, Ankara
- KARAKOÇ, Sezai (2013), "İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü", Diriliş Yayınları, İstanbul
- LOCKE, John (1969), "Civil Government", aktaran: Mete Tunçay; Siyasal Düşünceler Tarihi, c.II, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- MİSES, Ludwig Von (1956), "The Anticapitalistic Mentality", Nosrand Company, London
- OSMANİ, M. T. (2002), "Takmilah fathul mulhim", (vol. 1). Karachi, Pakistan: Maktaba Darul Uloom Karachi).
- ÖZEL, Mustafa (1994), "Birey-Burjuva-Zengin", İz Yayınları, İstanbul
- QAZI, Bilal Ahmed (2015), "İslam İktisadı ve Piyasa", İGİAD Yayınları, 17, İstanbul
- RAND, Ayn (1990), "Kapitalizm Nedir?", Yeni Forum, c.11

- SEZGİN, Şennur (2010), “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2010
- TABAKOĞLU, Ahmet (2008), “İslam İktisadına Giriş”, Dergah Yayınları, İstanbul
- TABAKOĞLU, Ahmet (2010), “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam’daki Algılanışı”, Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 23-24 Eylül 2010, Ankara
- TAYYAR, Ayşegül ve ÇETİN, Birol (2013), “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2013
- ÜNSAL, Erdal M. (2004), “Makro İktisada Giriş”, Siyasal Kitapevi, Ankara
- YAYLA, Atilla (1992), “Liberalizm”, Turhan Yayınları, Ankara
- YENİÇERİ, Celal (1980), “İslam İktisadının Esasları”, Şamil Yayınevi, İstanbul
- WEBER, Max (1905), “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu”, Alter Yayıncılık, Ankara, 2015
- ZAIM, Sabahattin (1991), “İslam Ekonomisinin Temelleri”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yayın No:6, 2014